

DOI 10.33099/2618-1614-2019-9-4-3-6
УДК 355.077.6(477)

М. В. Забродський,

народний депутат України, перший заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки, генерал-лейтенант,

О. В. Кривенко,

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри правового забезпечення Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, генерал-лейтенант у відставці,

Л. В. Кринець,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник кафедри суспільних наук Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, радник начальника університету з гендерних питань

Науково-практичні підходи до проєкту Закону України «Про Статут внутрішньої служби (Військовий статут) Збройних Сил України»

Метою статті є окреслення основних засад і концептуальних поглядів на розробку нової редакції загально-військових статутів Збройних Сил України в Комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки робочою групою, до складу якої входять представники Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Національної гвардії України та Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. З огляду на необхідність активізації процесів досягнення Збройними Силами України відповідності критеріям членства в НАТО шляхом прискорення внутрішньодержавних реформ, переведення сектору безпеки та оборони України на стандарти НАТО й поліпшення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав – членів НАТО члени робочої групи враховують у структурі і змісті проєкту загально-військових статутів Збройних Сил України загальні принципи й положення, які визначають засади військової служби в арміях країн – членів НАТО.

Ключові слова: військовий статут, статут внутрішньої служби Збройних Сил України, принципи військової служби, права та обов'язки особового складу, гендерна рівність, НАТО, армії країн – членів НАТО, Збройні Сили України.

© М. В. Забродський, О. В. Кривенко, Л. В. Кринець, 2019

Постановка проблеми. Політична криза в Україні початку 2014 року, анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, початок бойових дій на сході держави стали вагомими чинниками прискорення реформування як Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів, так і сектору оборони та безпеки держави загалом.

Залучення військових частин і підрозділів до реального виконання бойових завдань за призначенням виявило суттєві невідповідності вимог реальних обставин положенням Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [1] (далі – Статут). Зазначений Статут, прийнятий у 1999 р., на 90% копіював вимоги Статуту внутрішньої служби Радянської Армії та розроблявся переважно відповідно до реалій мирного часу. Чимало питань залишилися законодавчо неврегульованими, що позбавляло командирів військових частин і підрозділів можливості діяти адекватно, у правовому полі, виявляти рішучість та ініціативу. Постали завдання першочергової професіоналізації військовослужбовців, підвищення здатності військових частин і підрозділів виконувати завдання за призначенням.

Стратегічним оборонним бюлетенем України [2] передбачається, що професіоналізація сил оборони і створення необхідного військового резерву в Україні мають упроваджуватися на засадах і принципах, якими керуються держави – члени НАТО.

Внесення в лютому 2019 р. змін до Конституції України [3] щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору зумовлюють початок тривалого процесу адаптації військового законодавства до підходів НАТО. Першочергове місце в адаптації належить розробці змін до базових законів, які регламентують основи організації функціонування військових формувань держави, формують вимоги до професійної корпоративної етики військовослужбовців України, закріплюють моральні та професійні стандарти поведінки військовослужбовців. До зазначених законів належать Закони України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [1] та «Про дисциплінарний статут Збройних сил України» [4].

Видання Президентом України Указу [5] обмежує напруження пропозицій щодо розробки зазначених документів груднем 2020 р.

З огляду на викладене Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки (далі – Комітет) розпочав роботу з розробки нової редакції загально-військових статутів Збройних Сил України. До складу робочої групи Комітету ввійшли представники Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України й Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, а також науковці.

Робоча група Комітету розуміє, що Статут розробляється для майбутнього з творчим урахуванням досвіду минулого. Правові стандарти діяльності військовослужбовців усіх рівнів мають збігатися як під час виконання бойових завдань, так і в повсякденній діяльності. Єдиноначальність залишається наріжним каменем військових відносин, усі рішення приймаються командиром (начальником) одноосібно й не підлягають обговоренню підлеглими.

Метою статті є висвітлення науково-практичних підходів до розробки Статуту внутрішньої служби, напрацьованих робочою групою Комітету, задля обговорення.

Стратегічною метою напрацювань робочої групи Комітету є:

- розроблення Статуту внутрішньої служби, який відповідав би Збройним Силам суверенної, незалежної, демократичної, правової держави й урахував би досвід армій Європейського Союзу та Організації Північно-атлантичного договору;
- підвищення якості законодавчого регулювання діяльності військовослужбовців в умовах ведення гібридної війни проти України;
- законодавче закріплення нових місця й ролі сержантів (старшин) у військових частинах (підрозділах);
- законодавче регулювання особливостей застосування законів України у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил України та стосовно військовослужбовців.

Слід зазначити, що прийняття зазначеного Статуту в подальшому обумовлюватиме внесення змін до низки законів і насамперед до Законів України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [6] та «Про військовий обов'язок і військову службу» [7].

Принципові підходи до формування змісту Статуту

Поширення вимог цього Статуту на всі військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення, які комплектуються військовослужбовцями (Збройні Сили України, Службу зовнішньої розвідки України, Службу безпеки України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національну гвардію України, Державну прикордонну службу України, Управління державної охорони України).

Зменшення обсягу Статуту шляхом передачі процедурних питань до сфери регулювання міністра оборони України (інших керівників центральних органів виконавчої влади) з метою надання можливості своєчасного внесення необхідних змін і доповнень.

Законодавче впровадження в діяльність Збройних Сил України досвіду застосування військових частин (підрозділів) під час виконання завдань у зоні операцій Об'єднаних сил (антитерористичної операції):

- визначено, що захист державного суверенітету й територіальної цілісності України, збройне забезпечення безпеки держави, відсіч збройній агресії, а також виконання завдань відповідно до міжнародних зобов'язань України становлять сутність військового обов'язку;

- упровадження нового принципу відповідальності командирів: відповідальний той, хто має сили й засоби впливу на об'єкт відповідальності;

- розширення та законодавче закріплення в Статуті часу, коли військовослужбовець вважається таким, що виконує обов'язки військової служби (на сьогодні це питання врегульоване частиною 3 статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [7]);

- законодавче визначення командира (начальника), його головного обов'язку та відповідальності. Визначається, що ключовий обов'язок командира – керувати підпорядкованою військовою частиною (підрозділом) під час виконання завдань за призначенням, вести підготовку та здійснювати заходи всебічного забезпечення;

- законодавче надання права командирам у разі необхідності делегувати свої повноваження від старшого командира до молодшого;

- законодавче надання військовослужбовцям права носіння і зберігання особистої зброї в позаслужбовий час у порядку, визначеному міністром оборони України;

- законодавче врегулювання відносин командирів у випадку спільного виконання завдань, коли підпорядковані військові частини (підрозділи) надають підтримку одна одній. Закріплені поняття: додані, придані, підпорядковані військові частини (підрозділи) та права командирів щодо них;

- для забезпечення гарантованого виконання військовою частиною (підрозділом) завдань за призначенням у будь-яких умовах обстановки впроваджується інститут дублерів, які зможуть виконувати обов'язки за важливими посадами;

- законодавче закріплення понять «територія та розташування військової частини», що дає можливість командирам усіх рівнів та особовому складу внутрішніх нарядів організувати їх належну охорону та оборону;

- законодавче надання повноважень командира частини визначати озброєння добового наряду залежно від обстановки, що дає змогу відповідним командирам оперативно реагувати на зміни обстановки й уживати запобіжних заходів;

- законодавче визначення допустимих правил поведінки військовослужбовців в оточенні, полоні;

- деталізовано вимоги до зовнішнього вигляду військовослужбовців (зачіски, татування, сережки тощо) з урахуванням принципу гендерної рівності. У проєкті Статуту зазначено, що зовнішній вигляд військовослужбовця й дотримання ним правил носіння військової форми одягу є ознакою дисциплінованості і показником високого рівня корпоративної культури в Збройних Силах України. Своім зовнішнім виглядом і ставленням до військової форми одягу кожен військовослужбовець демонструє передусім самодисципліну (вимогливість до себе) і власну гордість за належність до особового складу Збройних Сил України. Військовослужбовець зобов'язаний дотримуватися вимог до зовнішнього вигляду незалежно від того, чи виконує він обов'язки військової служби, чи ні.

Відмова від деяких пострадянських підходів до організації внутрішньої служби:

- скасовано обов'язок командирів усіх рівнів відповідати за виховання підлеглих;
- внутрішній наряд звільнений від обов'язку відповідати за підтримання внутрішнього порядку та за контроль за виконанням розпорядку дня;
- переглянуто орієнтування всіх правил внутрішнього порядку, організації несення внутрішньої служби здебільшого на військовослужбовців строкової служби;
- усунено надлишкову деталізацію процедурних моментів;
- вилучено принцип виключно вертикального підпорядкування, обмеження ініціативи молодших командирів;
- запроваджено облік і контроль за тривалістю службового часу військовослужбовців.

Упровадження кращих підходів армій країн Організації Північноатлантичного договору :

1) запровадження засад – принципів військової служби, впроваджених у 2013 р. Радою Північноатлантичного альянсу [8].

Передбачається, що у Збройних Силах України військова служба будуватиметься на засадах верховенства права та принципах єдності, відповідальності, вірності, неупередженості та професіоналізму. Для Збройних Сил верховенство права полягає в забезпеченні законності, підзвітності, прозорості діяльності Збройних Сил України, рівності всіх категорій військовослужбовців перед законодавством України.

Принцип єдності полягає в:

- об'єднанні зусиль Збройних Сил України й народу України з метою забезпечення захисту держави від потенційних і реальних загроз;
- здійсненні демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони України;
- підвищенні престижу Збройних Сил України та військової служби в суспільстві;
- активізації процесів досягнення Збройними Силами України відповідності критеріям членства в НАТО та поліпшення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав – членів НАТО;
- інтеграції цивільного та військового персоналу Збройних Сил України задля ефективного виконання поставлених завдань.

Принцип відповідальності військовослужбовців ґрунтується на засадах єдиноначальності та добросовісності у взаємовідносинах між командирами (начальниками) і підлеглими та полягає в:

- наділенні командира (начальника) всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і покладанні на нього персональної відповідальності перед державою за належну та ефективну підготовку й виконання військовою частиною (підрозділом) завдань за призначенням;
- особистій відповідальності кожного військовослужбовця, незалежно від його посади та військового

звання, за добросовісне виконання покладених на нього обов'язків військової служби;

- відповідальності за збереження державної таємниці.

Принцип вірності військовослужбовців полягає в:

- повазі до демократичних цінностей, української культури, історії, мови та державних символів;
- персональній відданості кожного військовослужбовця військової службі, військовим традиціям держави та бойовим традиціям військової частини (підрозділу);
- здатності гідно витримувати всі умови військової служби;
- готовності до самопожертви заради захисту свободи й незалежності українського народу, державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності та національних інтересів;
- прагненні примножувати славу України і честь Збройних Сил України.

Принцип неупередженості військовослужбовців полягає в:

- повазі до честі й гідності кожного військовослужбовця;
- толерантному і доброзичливому ставленні кожного до інших військовослужбовців і цивільного персоналу Збройних Сил України;
- вимогливості до себе й інших щодо добросовісного виконання обов'язків військової служби та об'єктивній оцінці результатів;
- не зловживанні службовим становищем і привілеями;
- дотриманні принципу гендерної рівності.

Принцип професіоналізму полягає в:

- постійному вдосконаленні кожним військовослужбовцем власних професійних знань, умінь, навичок відповідно до визначених стандартів;
- упровадженні ефективної кадрової політики з урахуванням потенціалу, рівня підготовки та службового досвіду військовослужбовців під час прийняття кадрових рішень;
- розвитку військового лідерства, спрямованого на згуртування військового колективу, забезпечення командної роботи та мотивацію військовослужбовців до професійного розвитку.

2) законодавче розмежування призначення та функцій офіцерського, сержантського (старшинського), рядового складу та працівників Збройних Сил України (державних службовців);

3) законодавче впровадження вимоги поваги до національних символів;

4) введення розділу стосовно «службових процедур», до яких віднесено: службові відрекомендування, зауваження, інспектування;

5) регламентовано порядок взаємодії з місцевим населенням та засобами масової інформації.

Закріплення принципів гендерної рівності:

- гендерна рівність (з огляду на аналіз гендерної політики НАТО) розкривається в тексті Статуту як рівні права, рівні можливості та рівні обов'язки військово-службовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби та до них мають бути поставлені рівні вимоги – жінки й чоловіки мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їх наслідки. У результаті такого підходу жінки в Збройних Силах України на рівні із чоловіками мають проходити військову службу та обіймати керівні посади [9];

- деталізовано правила щодо допустимих норм сексуальної поведінки військовослужбовців, окреслено відповідальність за сексуальні домагання.

Підвищення відповідальності командирів за прийняті рішення. Якщо командир (начальник) втручається в діяльність виконавців нижньої ланки, він поділяє відповідальність за кінцевий результат.

Підвищення вимог до забезпечення безпеки військової служби:

- законодавчо розширено перелік випадків, коли військовослужбовці мають право особисто, а командири (начальники) – наказати підлеглим застосовувати зброю, озброєння, бойову техніку, спеціальні засоби та/або заходи фізичного впливу;

- законодавче надання командиру права з установаження обмежень щодо користування мобільними радіоелектронними приладами під час виконання завдань.

Висновки

1. На шляху реформування сектору безпеки та оборони України відповідно до вимог Північноатлантичного альянсу в Збройних Силах України зроблено вже чимало успішних кроків. Проте цей процес не можна вважати завершеним допоки не буде досягнуто повної сумісності концептуальних засад формування воєнної політики держави.

2. Розробка і прийняття нової редакції Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України є ключовим мо-

ментом у втіленні досвіду армій Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору та поліпшення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав – членів НАТО.

Перелік літератури

1. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України № 548-XIV від 24 березня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 194.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 р. // Офіційний вісник України. – 2016. – № 45. – Ст. 1641.

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України № 2680-VIII від 7 лютого 2019 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 9. – Ст. 50.

4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України № 551-XIV від 24 березня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 197.

5. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України № 837/2019 від 8 листопада 2019 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2019. – № 24. – Ст. 1038.

6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України № 2011-XII від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

7. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України № 2232-XII від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

8. NATO Code of Conduct. Annex 2 to ON(2013)0078 (Agreed by the NAC on 2 December 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nato.int/structur/recruit/info-doc/code-of-conduct.pdf>.

9. Салкуцян С. М. Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції / С. М. Салкуцян, Л. В. Кримець // Наука і оборона. – 2019. – № 3. – С. 21–24.